

Kimenet-szabályozás

■ A gyermekvédelmi gondoskodás input oldala

Az ellátórendszerbe bekerült gyermekek szükségleteinek prognosztizálása teszi lehetővé a szolgálatcentrikus, főként a megelőzésre alapozott rendszer kialakítását. A pozitív személyiség tartalmakat átadó-átvevő szocializációs folyamat fázisai meghatározott lépésekben követik egymást. Így a megújuló gyermekvédelem reális jövőképet felmutató mentális támogató közösséggé válhat.

■ I. / HELYZETELEMZÉS:

Az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően a hazai gyermekvédelemben a szakmai tevékenység fontos része lesz a **kimenet-szabályozás**, amely meghatározza az ellátórendszer sikerességét.

A **modernizáció** során jelentkező meghatározó értékek: a pályaorientációs és szocializációs tevékenység sikeressége, a magas szintű személyiség- és szerepfejlesztés biztosítása és a gyermekvédelmi szakembereknek a minőséghez való elkötelezettsége együttesen eredményezik a szükséges **paradigmaváltást**.

A gyermekvédelmi gondoskodás rendszeréből életigenlő, a destruktivitást elutasító fiataloknak kell kikerülniük, akik **pozitív szociális karakter tulajdonságokkal** rendelkeznek. A **szükségletorientált tervezés** a jövő gyermekvédelmének a stratégiai területe és a szakmai irányváltás egyik meghatározó összetevője, amely a specializáltság és az univerzalitás optimális mértékű alkalmazásán fog alapulni.

A gyermekvédelmi gondoskodás bemeneti (input) oldala: a bekerült gyermek személyiségállapota, családi háttere, szocializációs szintje és az egyéni szerepkészlete.

A gyermekvédelmi gondoskodás kimeneti (output) oldala: az eredményes társadalmi beilleszkedéshez szükséges elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátításának mértéke.

Fontos feladatnak tartom, hogy értékeljük mindazokat az elemzésre alkalmas eljárás módokat, amelyekkel tervezhetőbbé válhat a gyermekvédelmi gondoskodás output oldala.

Az ellátórendszerbe bekerült gyermekek szükségleteinek prognosztizálása teszi lehetővé a **szolgálatcentrikus** és főként a megelőzésre alapozott rendszer kialakítását. A pozitív személyiség tartalmakat átadó-átvevő szocializációs folyamat fázisai meghatározott lépésekben követik egymást, amely lehetővé teszi a megújuló gyermekvédelemnek, hogy reális jövőképet felmutató **mentális támogató közösséggé** váljon.

A beutalt **problémaprofiljának** feltárása, a szükséges szolgáltatások és szakértelem részletezése lehetővé teszi a legjobb esélyt nyújtó módszerek alkalmazását. Kiemelten fontos feladatunk az értékbizonytalanság és a szocializálatlan viselkedésmódok hatékony feldolgozása, az elmagányosodás, az örömszerzésre és örömrátételre való képtelenség pozitív irányba történő megváltoztatása.

Az **egzisztenciális szabadesés** mérséklésének igényével készítettem el a tanulmányomat a Megyei Szakértői Bizottság vizsgálatára beutalt gyermekek és fiatalok (25 lány és 25 fiú) szociális atomjának elemzése és értékelése alapján. Az **értékközpontú** mentálhigiénés szakmai program része lehet a beutalt gyerekek és fiatalok kapcsolati hálózatának a feltárása, amellyel egyrészt csökkenteni tudjuk az individuális válsághelyzetek feszültségeit, másrészt nevelési többletet is biztosíthatunk.

A tartalmi modernizáció lehetővé teszi a szélesebb **tevékenységrepertoárt**, amelynek érdekében definiálnunk kell az eredményességet, mérhetővé kell tennünk a szakmai tevékenység hatékonyságát, és biztosítanunk kell a pozitív kimenetet, azaz az eredményes társadalmi beilleszkedést.

■ II./ AZ ALKALMAZOTT MÓDSZER BEMUTATÁSA:¹

Moreno a szociális atom fogalmát 1932-ben fogalmazta meg először. A **szociális atom** az emberek közötti kapcsolatok szocio-emocionális rendszere, amelyben az egyéni személyiség kifejlődik, és amellyel az illető személynek az egész életsorsa össze van kötve. A rendszer azt a személyekből álló kört fogja össze, amellyel az individuum egy bizonyos életfázisban, szoros értelemcserében állt vagy áll.¹

Az embert a születésétől kezdődően körbeveszik azok a kapcsolatok, amelyek nélkül nem tudna létezni, ezáltal a szociális atomban történik a személyiségfejlődés. Minden egyén számára életszükségletet jelent a többi ember, és a többi embernek is szüksége van az adott személyre.²

A szociális atom egyfelől **szociálpszichológiai perspektíva**, azaz egzisztenciális kategória, másfelől pedig **szociológiai perspektíva**, azaz az abszolút értelemben vett, legkisebb szociális egység.³

Moreno 1936-ban ábrázolta először a szociális atomot, amely egy belső és egy külső magból, valamint a külső magot körbevevő ismeretségi körből áll. Minden ember élete ebben a konkrét egységben játszódik le. Nem önkényes konstrukcióról van szó, hanem energiagazdag és **valóságos interakciós szerkezetéről**, ami ábrázolja az individuumban meglévő társas világot.

A szociális atom magában hordozza az érzelmi, a kulturális és a szociális kapcsolatokat, és az egyén felől közelítve lehetőséget ad a számára fontos kapcsolati térkép megrajzolására.

A szociális atom **központjában** az egyén helyezkedik el.

A **belső magba** azok a személyek tartoznak, akikkel az individuum szoros érzelmi viszonyulást tart fenn.

A **külső magban** helyezkednek el azok a személyek, akikkel kívánatos lenne kapcsolatot létesíteni, vagy fontos lenne a kapcsolatot helyreállítani.

Az **ismeretségi körben** találhatóak azok a személyek, akik reálisan léteznek, de akikkel az egyén érzelmi szempontból csak közömbös kapcsolatot létesített.

A rokoni kapcsolatokat leszámítva, általában a kapcsolatok véletlenszerűen jönnek létre, és először a másik ember az ismeretségi körbe kerül, majd onnan kerülhet a külső vagy a belső magba.

Az **ismeretségi körön kívül** helyezkedik el a szimbolikusan vett **társadalom**. Moreno szerint a társadalom nem más, mint az egymáshoz kapcsolódó szociális atomok teljes rendszere.

A szociális atom **védő rendszerként** is működik az egyén életében. A számára fontos érzelmi kapcsolatok elvesztése esetén képes annak a regenerálására és új emocionális kapcsolattal pótolja azt. Ezt a folyamatot nevezte Moreno **szociostázisnak**.

A szociális atom az individuum kapcsolatainak mennyiségétől és minőségétől függ. A születés pillanatában elkezdődik a kialakulása, az első időszakban az anya, később a család többi tagja, a rokonok csatlakoznak hozzá, majd az önállósodás során egyre jobban bővül külső személyekkel a terjedelme.

A szociális atom elsovadása, az emocionálisan jelentős kapcsolatok csökkenését nevezi Moreno „szociális halálnak” vagy „szociális entrópiának”⁴

■ III./ A FELMÉRÉS EREDMÉNYEI:

A szociális atom felvételéhez egy A/4-es méretű lapra volt szükség. A kitöltéshez azt az instrukciót adtam, hogy a vizsgálatban részt vevő gyermek, a számára legfontosabb 10 kapcsolatot sorszámozza meg a lap bal oldalán, majd önmaga jelölése után ábrázolja olyan térbeli elhelyezkedéssel és közelséggel, ahogyan azt a való életben érzi.

Minden esetben közöltem a felvétel előtt, hogy a **kapcsolati hálózat** megrajzolásáról és értékeléséről lesz szó. A vizsgálatban csak a 12 év feletti gyerekek vettek részt. A szociális atom felvétele előtt tájékoztattam őket, hogy a vizsgálatban nem kötelező részt venniük, nevet nem kell felírni a lapra, csak az életkort kértem, hogy tüntessék fel.

Az anonimitás biztosíthatta a felmérés valóságához közeli adatait. Az ötven szociális atom felvétele megközelítően egy év alatt valósult meg. A vizsgálat során törekedtem arra, hogy azonos számban legyenek a lányok és a fiúk, ami további összehasonlítást is lehetővé tett.

1. táblázat A kapcsolatszám alakulása

Kapcsolat mennyisége	Kapcsolatszám előfordulása	Összes kapcsolat	Százalék
1	5	5	10
2	5	10	10
3	4	12	8
4	7	28	14
5	5	25	10
6	5	30	10
7	10	70	20
8	4	32	8
9	2	18	4
10	3	30	6
Összesen	50	260	100

Az átlag kapcsolatszám: 5,2 fő volt, ami a maximált 10 legfontosabb kapcsolat ábrázolása esetén elgondolkoztatóan alacsony szám. A vizsgált gyermekek 20%-a csak egy vagy két fontos kapcsolattal rendelkezik, ami 10 beutalt gyermek esetében jelzi a nagyfokú **elmagányosodást**.

Minél kisebb a szociális atom terjedelme, annál erősebb a ráutaltság, a kevés vonatkozási személytől való függés, ami a kiszolgáltatottság élményét mélyíti el a gyermekben.

Az **autonóm**, kiegyensúlyozott személyiséghez elenged-

¹/Zeintlinger: „A pszichodráma-terápia tételeinek elemzése, pontositása és újrafogalmazása J. L. Moreno után.” című művének felhasználása alapján./

hetetlenül fontos, hogy érzelmileg stabil legyen a fiatal. Képes legyen a társaihoz, a felnőttekhez bizalommal közelíteni, igényelje az interperszonális kapcsolatok pozitív élményeit, és maga is alkalmas legyen a kapcsolataiban a pozitív élmények nyújtására. Egy gyermek csak a gondoskodó, törődést biztosító érzelmi melegség légkörében válhat egészséges felnőtté. Ennek hiányában vagy érzelmileg beszűkül és személyes felelősséget soha sem mer vállalni, döntéseit mindig mások hozzák meg helyette, vagy értékrendszerét ráerőltetve a társaira, örökösen visszaél a helyzetével, és figyelmen kívül hagyja a közösség érdekeit.

Elfogadott folyamatleírás az, hogy a meg nem értés miatt keletkezett düh lehasad a gyermek személyiségéről, és agressziót indukál, amely irányulhat mások felé is, de saját maga is lehet a célpontja.

2. táblázat A kapcsolatok elhelyezése a „közelség-távolság” dimenziójában

Kapcsolatok minősége	Kapcsolatok mennyisége	Százalék
létesült kapcsolat	111	43
vágyott kapcsolat	85	33
ismeretségi kapcsolat	64	24
Összesen	260	100

A mag központjában elhelyezkedő egyén és az őt körülvevő személyek közötti kapcsolat intenzitása ad magyarázatot a benne megvalósuló emocionális kapcsolatokra.

A 111 létesült kapcsolat 50 vizsgált gyermek vonatkozásában, átlagosan 2,22 fő kapcsolati személyt jelez, ami egyrészt utal a beutaltak társadalmi izolációjára, másrészt eredője lehet a kapcsolati nehézségeknek.

3. táblázat A kapcsolati hiányok

Kapcsolati hiány minősége	Kapcsolatok mennyisége	Százalék
létesült kapcsolat	8	16
vágyott kapcsolat	13	26
ismeretségi kapcsolat	29	58
Összesen	50	100

A vágyott kapcsolatok hiánya 26% volt, ami jelzi, hogy minden negyedik vizsgált gyerek fél az elutasítástól. Az emocionális kapcsolatképeség terjedelmének csökkenése utal a szoros érzelmecserében álló személyek hiányára, amelynek hátterében egyrészt az interperszonális kapcsolat kialakítási képesség zavara, másrészt az **átélt veszteségélmény** sorozat áll.

A neves amerikai pszichoanalitikus, **Erikson** írta le az identitás fejlődését, amelyben rámutatott arra, hogy az egyes fejlődési szakaszokban melyek azok az alapvető érzelmi viszonyulások, amelyek kialakulására az egészséges személyiségfejlődéshez feltétlenül szükség van.

Erikson az **identitás** fogalmát úgy definiálta, hogy a szocializáció során kialakított kompetencia, vagy struktúra, amely az egyént alkalmassá teszi arra, hogy önmagát megtalálja, és helyét az életben meg tudja határozni.

4. táblázat Az anya elhelyezése a szociális atomban

Kapcsolati hiány minősége	Kapcsolatok mennyisége	Százalék
létesült kapcsolat	22	44
vágyott kapcsolat	8	16
ismeretségi kapcsolat	2	4
nem szerepel	18	36
Összesen	50	100

A vizsgált gyermekek 36%-a, azaz 18 beutalt nem ábrázolta az anyját a szociális atomjában. Volt rá példa, hogy oda is írta a lapra, hogy az anyját nem kívánja feltüntetni. Az ilyen gyermekek életrajza szívbe markolóan mély fájdalmak átélésére utal.

Erikson szerint az **ösbizalom** az egészséges személyiség alapja. Pszichológiai és szociológiai értelemben ennek eredete az emocionálisan kiegyensúlyozott csecsemőkor, amelyet az állandóság és a bizalom légköre jellemez. Mindezeket elsősorban az anya nyújtja a gyermekének.

Az „**elég jó anya**” hiánya kihat a gyermek identitásának fejlődésére. Az érzelmi hidegségben felnőtt fiatal egész életében nehezen alakít ki személyes kapcsolatokat, és örökösen fél az elutasítástól.

5. táblázat Az anya sorrendje a szociális atomban

Kapcsolati sorrend	Kapcsolatok mennyisége	Százalék
első hely	17	34
második hely	7	14
harmadik hely	4	8
4-10 hely között	4	8
nem szerepel	18	36
Összesen	50	100

A vizsgált gyermekek 34%-a, azaz 17 fő a kapcsolati sorrendben első helyre tette az anyját. Ezeknél a gyermekeknél az anygyerek kapcsolat még nem szenvedett helyrehozhatatlan károsodást és megfelelő érzelmi viszonyulásra képesek. Az elsődleges korrekciót az ő esetükben a viselkedés szintjén jelentkező hiányosságokra kell irányítanunk, amit az új és megfelelő magatartási minták hatékony kiépítésével és begyakorlásával valósíthatunk meg.

6. táblázat Az apa elhelyezése a szociális atomban

Kapcsolatok minősége	Kapcsolatok mennyisége	Százalék
létesült kapcsolat	16	32
vágyott kapcsolat	7	14
ismeretségi kapcsolat	2	4
nem szerepel	25	50
Összesen	50	100

A vizsgált gyermekek felénél nem szerepelt az apa a szociális atomban. A családban megélt negatív elsődleges kapcsolati élmények következtében lelki zárlat alakulhat ki, ami gátlón hat minden fontos pszichés funkció fejlődésére és súlyos zavarokat okozhat, ami felelőtlen életmódban, irreális önértékelésben, beilleszkedési képtelenség formájában jelentkezhet.

Az önsorsrontó életviteli tendenciák befolyásolására jól körülhatárolt támasznyújtó interakciós folyamatokra van szükség.

Megjegyzés: Mindkét szülő 17 esetben hiányzott, azaz a vizsgált gyermekek 34%-nál nem valósult meg a családban a bizalomteljes személyes kapcsolat kialakításának még az alapja sem.

7. táblázat Az apa sorrendje a szociális atomban

Kapcsolati sorrend	Kapcsolatok mennyisége	Százalék
első hely	5	10
második hely	8	16
harmadik hely	5	10
4-10 hely között	7	14
nem szerepel	25	50
Összesen	50	100

A vizsgált gyermeke 10%-a, azaz 5 fő az apát helyezte el az első helyen. A beutaltak 44%-a, azaz 22 gyermek vagy az anyát, vagy az apát helyezte el a legpreferáltabb pozícióban. Ezeknél a gyerekeknél az elsődleges feladat a reszocializáció során a fejlesztés individualizált és differenciált megtervezése az életút elemzése és a mentális összetevők ok-okozati összefüggésének feltárása alapján.

8. táblázat A vizsgált lányok életkor szerinti megoszlása

Korcsoport	Fő	Százalék
12-13	1	4
13-14	3	12
14-15	2	8
15-16	6	24
16-17	8	32
17-18	5	20
Összesen	25	100

9. táblázat A vizsgált fiúk életkor szerinti megoszlása

Korcsoport	Fő	Százalék
12-13	5	20
13-14	5	20
14-15	3	12
15-16	3	12
16-17	5	20
17-18	4	16
Összesen	25	100

10. táblázat Kimutatás a vizsgált gyermekek új gondozási helyéről

Gondozási hely megnevezése	Lányok	Százalék	Fiúk	Százalék
lakóotthon	8	32	8	32
speciális otthon	6	24	5	8
nevelőszülő	8	32	12	48
speciális nevelőszülő	-	-	1	4
családba történő visszahelyezés	3	12	2	8
Összesen	25	100	25	100

A vizsgálatban részt vevők közül 5 fő visszakerült a családjába és 20 fő nevelőszülőhöz került, azaz a gyermekek fele a továbbiakban vagy a vérszerinti családjában, vagy a leginkább családközei modellben szocializálódhat.

IV./ ÖSSZEZÉS:

A gyermekvédelem szakmai cselekvési tervét a társadalmi folyamatok törvényszerűségeinek elemzésén alapuló prognózis alapján célszerű elkészítenünk. Ki kell építenünk azt a feltételrendszert, amellyel ellensúlyozni tudjuk a káros folyamatok és jelenségek kialakulását. Ezek közé tartozik a bűnelkövetés, a kábítószeres használatának megelőzése, a gyermekprostitúció és a disszociális viselkedés minimalizálása.

A kimenet szempontjából mérhető:

az egészségi állapot, az identitás és a személyiség rendezettsége, az oktatás, képzés és nevelés során elsajátított ismeretek szintje, a társas kapcsolatok, a pályaszocializációs folyamat, a szocializáció, a társadalmi beilleszkedést elősegítő kulturális és életmódbeli minták és értékek, valamint az önállósodás foka, az érzelmi és hangulati stabilitás, továbbá a közösségi szokásrendszerek, viselkedésminták elsajátításának mértéke.

A gyermekvédelmi gondoskodás rendszerébe utalt gyermekek és fiatalok személyiségfejlesztésénél fontos figyelembe vennünk azt a ténytet, hogy az egyén létezése a kapcsolatainak a folyamataiba ágyazottan történik.

Zeintlinger szerint: „Az individuum számára a legnagyobb szereprendszer a saját szociális atomja.”⁵

A felmérés igazolta, hogy a beutaltak életviteli nehézségei háttérben megfigyelhető a szociális atom zavara. Az eredmények tükrözték a társadalomban meglévő atomizálódást is, amikor az egyén már csak az individuális életstratégiáiban bízhat. A gyermekvédelmi gondoskodás rendszerébe történő bekerülés egzisztenciális veszteséget is jelenthet a beutaltak számára, ami a szociális atom további térfogati csökkenését eredményezheti. Az interakciós személy elvesztése és a kapcsolati izolációs nehézségek kihatnak a gyermekek és fiatalok szerepfejlődésre is.

A mentálhigiénés károsodások okozati tényezőit mérsékelni tudjuk a **teherbíró személyiség** kialakításával. A szociális atom

célirányos fejlesztésének döntő része lehet a gyermekek normakövető változtatási igényeinek megalapozásában. A káros szokássá rögzült viselkedésformát csak úgy tudjuk megszüntetni, ha a helyébe egy másik, de minőségében **pozitív viselkedésmódot** építünk be, azaz a gyermekvédelmi nevelésnek pótolnia kell a családi szocializáció hiányosságait.

A szociális atom értékelésével fel lehet tárni az emocionális kapcsolatok mennyiségi és minőségi jellemzőit. A megújuló és folyamatosan változó szociális atom lehetőséget nyújthat arra, hogy a **mentálhigiénés innovációk** során a célirányos szerepfejlesztést is beépíthessük a szakmai tevékenységünkbe.

A gyermekvédelmi gondoskodás során megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk arra is, hogy a beutalt gyermekek és fiatalok szociális és emocionális kapcsolatainak kiterjedése jelentős hatással van a személyiségükre.

Ha minél kevesebb elutasítás ér egy gyermeket, annál kevésbé éli meg az elmagányosodás élményét. Ha minél több pozitív fejlesztés lehetőségét ösztönző kapcsolattal rendelkezik, annál egészségesebb én-struktúrával fog rendelkezni. Az intenzív és támasznyújtó érzelmi kapcsolatok teljes biztonságérzetet eredményezhetnek.

Moreno az egyén mentális problémáit az individuum egész kapcsolati hálózatába ágyazottan szemléli. A szociális atom fejlesztése ez által az egyik lehetősége a **szerepbizonytalanságok korrigálásának**.

A negatív magatartás motívumainak és hátterének a feltárása, a kiváltó okok felszámolása és a neuralgikus pontok minimalizálása lehetővé teszi az igényes szolgáltatást.

A reális önismeret megalapozása a különböző élethelyzetekben való optimális döntések meghozatalát segíti elő, amivel növelhetjük a gyermekek személyiségműködésének hatékonyságát. Az egyensúlyvesztés kontrollálásával az eredményes alkalmazkodás mértékét tudjuk fejleszteni.

A szükségletek és az erőforrások feltérképezésével és értékelésével, valamint az új módszerek alkalmazásával elérhetjük a gyermekvédelmi gondoskodásban felnevelkedettek **esélyteremtő felzárkóztatását**, ami lehetővé teszi a sikeres **szakmai modell** megvalósítását.

Jegyzetek és irodalom:

1. Moreno: *Psychodrama I*, 184. old
2. Moreno: *Soziometrie*, 2. 1967, 369 old.
3. Moreno: *The Sociometry Reader*, 1960, 180. old
4. Moreno: *Soziometrie*, 2. 1967, 372. old
5. Zeintlinger: *A pszichodráma-terápia tételeinek elemzése, pontosítása és újrafogalmazása Moreno után*, 1981, 183 oldal

Bettelheim, Bruno: Az elég jó szülő, Gondolat, 1987
Erikson, Erik, H.: Gyermekkor és társadalom, Osiris könyvtár, 2002

Beóthy-Fehér László